שלמה ליפשיץ

יהונתן מנחם לנגה

בעלות על אבידה שאין בה חובת השבה

תוכן

א. מקור דין יאוש
ב. דין זוטו של ים
ג. אבידה שאין בה שוה פרוטה
ד. אבידה מדעת
ה. אבידת גוי
ו. חובת השבה בדבר שאין בו סימן
ז. מחלוקת רש"י ותוס' בלימוד מ'שמלה'
ח. ביאור גישות רש"י ותוס' לצורך בסימנים עפ"י האמור לעיל
ט. ביאור הדברים בסוגיית מקום כסימן
י. ביאור סוגיות נוספות לאור היסוד הנ"ל בשיטת רש"י
יא. סיכום

א. מקור דין יאוש

המשנה (כא.) אומרת: "אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז: אלו מציאות שלו- מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרין... הרי אלו שלו".

רש"י מפרש: "מצא פירות מפוזרין- נתייאשו הבעלים מהן כדאמר בגמ' והפקר הן".

מכך עולה, שאבידה לאחר יאוש- הרי היא של מוצאה.

נחלקו הראשונים במקור דין יאוש. **רש"י בב"ק** (סו. ד"ה מוצא אבידה) כותב:

> "מצא אבידה לאו כיון דמייאש ליה מרה- מקמי דתיתי לידיה, קני ליה אם נתייאשו בעלים קודם שמצאה זה קנה, דתניא באלו מציאות- מנין לאבידה ששטפה נהר הואיל ונתייאשו הבעלים שהיא מותרת, ת"ל- אשר תאבד ממנו, שאבודה ממנו ומצויה לשאר בני אדם, יצתה זו, אלמא קני".

תוס' (ב"ק שם ד"ה מוצא, וב"מ כז. ד"ה מה) לומדים את דין יאוש משמלה, והם מסבירים את המשנה (כז.) האומרת: "מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעין", שדוקא בשמלה קיימת חובת השבה משום שלא היה בה יאוש בעלים. תוס' בב"מ מביאים, שהירושלמי (פ"ב ה"א) לומד את דין יאוש מזוטו של ים (כדברי רש"י בב"ק).

הרמב"ן (כז, א ד"ה מתני') מביא את דברי הירושלמי, וכותב: "ואשכחן בתוספתא דתניא- פחות משוה פרוטה אין חייב להכריז, שנאמר- שלמה, מה שלמה מיוחדת דבר שיש בו שוה פרוטה וכו', ושמא זהו פירוש שיש לו תובעים" וכו'.

אולם רש"י עצמו כותב בפירושו למשנה: "אף כל דבר שיש לו תובעין - למעוטי מידי דידעינן ביה דמייאש". וא"כ מדברי רש"י עצמו עולה שמ"יש לו תובעין" מתמעטת אבידה לאחר יאוש, ויש להבין, שהרי לדבריו יאוש נלמד מזוטו של ים, וא"כ מדוע צריך גם את הלימוד משמלה[1].

הנצי"ב (מרומי שדה כז.) כותב, שמשמלה לומדים שאין חובת השבה באבידה לאחר יאוש, אך עדיין אין זה אומר שהאבידה שייכת למוצא, ולכן צריך את הלימוד מזוטו של ים, שילמד שהאבידה שייכת למוצאה.

ע"פ דבריו, יש להבין כיצד שאר הראשונים למדו את דין יאוש מפס' אחד, שאיך ניתן ללמוד ממקור אחד שהיאוש גם מבטל את חובת ההשבה וגם נותן למוצא יכולת לזכות באבידה.

נראה שניתן לתרץ קושיא זו בשני אופנים:

א. מסתבר שאם היאוש גורם שלא תהיה חובת השבה שגם הבעלות תפקע, משום שפירושו של היאוש הוא שהבעלים מגלה בדעתו שאינו חושב שהחפץ ישוב אליו, ואם בעקבות כך אין חובת השבה, מסתבר שהיאוש גרם להפקיע את בעלותו מהחפץ.

ב. יתכן והבעלות על אבידה נובעת מחובת ההשבה, ולכן כאשר אין חובת השבה ממילא הבעלות פוקעת. [ועי' לקמן בביאור הבנה זו].

ב. דין זוטו של ים

כאמור, לפי רש"י והירושלמי, מזוטו של ים לומדים את דין יאוש. מדבריהם עולה, שבזוטו של ים הבעלות פוקעת מחמת היאוש. [כהבנה זו סוברים ראשונים נוספים, כדוגמת הריטב"א (כד. ד"ה מפני שהבעלים) והמיוחס לריטב"א (כב. ד"ה אייתי אריסי) ועוד, למרות שלשיטתם דין יאוש אינו נלמד מזוטו של ים אלא משמלה].

אולם **הרמב"ן** (כז. ד"ה מתני') כותב:

> "אבל מה שפירש"י ז"ל בב"ק בפרק מרובה, דיאוש קונה מדתניא בפירקין מנין לאבידה ששטפה נהר שמותרת וכו' אלמא יאוש קני, זה אינו נכון, דהא יאוש שלא מדעת הוא ולא הוי יאוש, אלא התם רחמנא שרייה והוי הפקר".

מדבריו עולה, שטעם ההיתר בזוטו של ים אינו משום יאוש אלא הוא דין מיוחד- דרחמנא שרייה.

לפי ההבנה שההיתר בזוטו של ים הוא מדין יאוש, מובן מדוע אבידה כזאת שייכת למוצאה, משום שדינה כדין יאוש, ש"הרי אלו שלו". אולם לפי ההבנה שההיתר בזוטו של ים הוא חידוש מיוחד של התורה, יש להבין מניין שיש בו היתר זכייה, והרי יתכן שהתורה רק פטרה ממצות השבת אבידה.

---

[1] לכאורה ניתן לומר, שאכן דברי רש"י בב"מ סותרים את דבריו בב"ק, ואלו שני פירושים שונים. אך נראה שניתן להוכיח שגם רש"י בב"מ סובר שמקור דין יאוש הוא משום זוטו של ים. הגמ' (כב:) אומרת: "ואיסורא דומיא דהיתרא, מה היתרא בין דאית בה סימן בין דלית בה סימן שרא, אף איסורא" וכו'. רש"י מפרש: "כיון דמחד קרא ילפינן, מצויה אצל כל אדם ושאינה מצויה שזכה בה, איתקושי להדדי, זו לאיסורא וזו להיתרא". הראשונים (רמב"ן, ר"ן ועוד) הקשו על רש"י, שאין זה מוכרח להקיש ביניהם, ולכן פירשו, שהגמ' אומרת, שאם יאוש שלא מדעת הוי יאוש א"צ לימוד לדין זוטו של ים, שכל מציאות של זוטו של ים אמורה להיות מותרת משום יאוש שלא מדעת. לכן ניתן להוכיח שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, ולכן התורה נצרכה למעט את זוטו של ים. הבית אהרן (כז. ד"ה רש"י) כותב, שרש"י אינו יכול לפרש את הסוגיא כשאר הראשונים, משום שלשיטתו דין יאוש נלמד מזוטו של ים, ולכן גם אם יאוש שלא מדעת הוי יאוש יש צורך בחידוש התורה בזוטו של ים. מכך עולה, שגם רש"י בב"מ סובר כדבריו בב"ק.

הגרנ"ט (סי' קנב- קנג) חוקר, האם הבעלות על אבידה קיימת מצד עצמה, והתורה רק חידשה שחייב להשיב לבעלים את אבידתו, או שהבעלות על אבידה נובעת ממצות השבת אבידה, ובלא מצות התורה בעלותו היתה פוקעת. [חקירה זו תלויה בהבנת מהות הבעלות, האם תתכן בעלות בלא זכות שימוש. לפי ההבנה שהבעלות קיימת גם בלא חידוש התורה, הבעלות נובעת מעצם העובדה שהוא קנה את החפץ, אע"פ שאין לו יכולת שימוש בו. אולם לפי ההבנה שהבעלות נובעת מחובת ההשבה, אין משמעות לבעלות בלא יכולת שימוש].

עפ"ז מבאר הגרנ"ט את השיטה שההיתר בזוטו של ים אינו משום יאוש, שהפס' מלמד שאין חובת השבה, וממילא הבעלות פוקעת, משום שהבעלות נובעת מחובת ההשבה.

בדברי רש"י, ע"פ הסבר הנצי"ב, שצריך שני פס' כדי למעט גם את חובת ההשבה וגם את הבעלות, מוכח שתתכן בעלות על אבידה גם בלא חובת השבה.

ג. אבידה שאין בה שוה פרוטה

הגמ' (כז, א) אומרת: "ת"ר, אשר תאבד - פרט לאבידה שאין בה שוה פרוטה".

ויש לעיין, האם זהו רק מיעוט מחובת השבה, או שזהו גם היתר זכייה.

הרמב"ם (גו"א יא, יב) כותב: "אבידה שאין בה שוה פרוטה, אינו חייב להטפל בה ולא להחזירה".

מדבריו משמע, שהמיעוט הוא רק מחובת השבה, אך אין זו הפקעת בעלות המאבד. [כך מדייק האבן האזל (גו"א יא, י- יב) מדברי הרמב"ם].

אולם **הטור** (סי' רסב) כותב:

> "כל אבידה שאינה שו"פ בשעת אבידה ובשעת השבה, אינו חייב בה... ואפי' אבידה ששוה הרבה, אם היא שלו שותפין הרבה שאין מגיע לכל אחד שו"פ- אינו חייב להחזירה... ואם אח"כ נודע לו שלא מחלו אחד לחבירו- הרי היא שלו... ואם אינו שוה אלא פרוטה- הרי הוא שלו".

מדבריו עולה, שאבידה שאין בה שו"פ הרי היא של מוצאה.

האבן האזל כותב, שהרמב"ם והטור נחלקו האם מיעוט התורה מחובת השבה מתיר את האבידה למוצאה. לפי הרמב"ם, המיעוט הוא רק מחובת ההשבה אך הבעלות אינה פוקעת ואין היתר זכייה. לעומת זאת, לפי הטור, המיעוט מחובת ההשבה גורם שגם הבעלות תפקע.

ע"פ הגרנ"ט נראה, שלפי הרמב"ם, הבעלות קיימת מצד עצמה. לעומת זאת, לפי הטור, הבעלות נובעת מחובת ההשבה, ולכן כשאין חובת השבה גם הבעלות פוקעת.

האבן האזל מוסיף, שבכך הרמב"ם הולך לשיטתו שההיתר בזוטו של ים הוא מדין יאוש (כפי שכותב הרמב"ם בפי"א ה"י), שכן לפי הרמב"ם, כל דין אחר הנלמד מהפרשה הוא רק פטור מחובת ההשבה, אך אינו מפקיע את הבעלות ומאפשר למצוא לזכות באבידה.

ד. אבידה מדעת

הרמב"ם והטור נחלקו בדין אבידה מדעת. **הרמב"ם** (גו"א יא, יא) כותב: "המאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו... ואע"פ שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו, אינו זקוק להחזיר, שנאמר- אשר תאבד ממנו, פרט למאבד לדעתו".

הטור (סי' רסא) מביא את דברי הרמב"ם, וכותב: "וכ"כ הרמ"ה, ואין נראה כן, דאבידה מדעת הוי הפקר".

ניתן לבאר, שהרמב"ם והטור נחלקו בגדרי הפקר. באופן זה מבאר **הגר"א** (סי' רסא סק"ט), שהם נחלקו האם הפקר חל כשלא נעשה אפי' בפני אחד: לפי הרמב"ם- הפקר חל מדרבנן רק בפני ג', ומדאורייתא די בכך שיעשה בפני אחד. אך לפי הטור- הפקר חל גם בינו לבין עצמו[2]. ולפ"ז נחלקו בדין אבידה מדעת האם הוי הפקר.

אולם **הגרנ"ט והאבן האזל** מבארים, שהטור והרמב"ם נחלקו אליבא דשיטתם, האם פטור מחובת ההשבה גורם לביטול הבעלות. לפי הרמב"ם, הפטור הוא רק מחובת ההשבה אך הבעלות קיימת. אולם הטור סובר, שהבעלות נובעת מחובת ההשבה, ולכן כתוצאה מהפטור מההשבה גם הבעלות פוקעת[3].

[אולם יתכן שאבידה מדעת כלל אינה מוגדרת כאבידה, ולכן גם אם הבעלות על אבידה נובעת מחובת ההשבה, באבידה מדעת אמורה להיות בעלות גם בלא חובת ההשבה, ולכן רק הפקר יכול להפקיע את הבעלות על האבידה. ויש לעיין בזה].

ה. אבידת גוי

הגמ' בב"ק (קיג:) אומרת: "לכל אבידת אחיך - פרט לאבידת גוי".

יש לעיין, האם הלימוד ממעט את אבידת גוי רק מחובת ההשבה, או שבעלותו של הגוי על אבידתו פקעה.

בפשטות נראה, ששאלה זו תלויה במחלוקת הרמב"ם והטור. לפי הרמב"ם, המיעוטים הם רק מחובת ההשבה אך לא מעצם הבעלות, ולכן גם באבידת גוי המיעוט יהיה רק מחובת ההשבה אך בעלותו קיימת. אולם לפי הטור, המיעוטים מחובת ההשבה גורמים שגם הבעלות הפקע, ולכן בעלותו של גוי על אבידתו אמורה לפקוע.

כהבנה הראשונה, שהמיעוט הוא רק מחובת ההשבה, כותב **הב"ח** (יו"ד סי' קמו, ב), שישראל יכול לזכות באבידת הגוי רק לאחר יאוש הגוי [והביא דבריו הש"ך (יו"ד קמו סק"א)].

מראשונים רבים עולה כהבנה השנייה, שניתן לזכות באבידת הגוי.

---

[2] ועי' סי' רעג סעי' ז וביהגר"א שם סק"ח.

[3] כך מבאר גם הגרא"י אונטרמן (בספרו שבט מיהודה ח"ג). בכך הוא מבאר עניין נוסף. הגמ' בב"ק (כו:) אומרת: "ואמר רבה- זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו- פטור, מאי טעמא, מנא תבירא תבר". רש"י כותב: "זרק- בעל הכלי מראש הגג". הרא"ש (פ"ב סי' טז) מקשה על רש"י: "ולא נהירא, דמילתא דפשיטא היא שפטור המשבר, דאבידה מדעת היא". לפ"ז נראה, שרש"י והרא"ש נחלקו בדין אבידה מדעת: לפי הרא"ש- הבעלות פוקעת, אך לפי רש"י- נראה שהבעלות אינה פוקעת. ונראה, שמחלוקת זו נובעת ממחלוקתם האם הבעלות נובעת מחובת ההשבה: לפי רש"י- הבעלות קיימת מצד עצמה בלא קשר לחובת ההשבה (כפי שמבאר הנצי"ב), אולם לפי הרא"ש- הבעלות נובעת מחובת ההשבה (כך נראה מדבריו בב"מ פ"ב סי' ו, שמשמע מדבריו שדין זוטו של ים אינו נובע מדין יאוש. אך יתכן וניתן לדחות דיוק זה), ולכן הבעלות פוקעת באבידה מדעת.

רש"י (כו. ד"ה שלשה עובדי) כותב בביאור הגמ' האומרת: "אלא אמר ר' מנשיא בר יעקב - כגון שעשאו פונדק לג' עכו"ם" - "והוא הדין חד". מדברי רש"י עולה, שניתן לזכות באבידת גוי, ובפשטות דלא כב"ח.

כך נראה גם מ**תוס'** (כד. ד"ה בטמון) הכותבים: "וא"ת, ואמאי יכריז, יקחנה לעצמו, דכשלא ימצאנה בעליה יתייאש... וי"ל, דהוי יאוש שלא מדעת... וברוב כנענים הוי שלו, דתלינן דכנענים הטמינוה דהוו רובא".

מדברי התוס' עולה, שניתן לזכות באבידת הגוי. **תוס' בכתובות** (טו: ד"ה להחזיר) כותבים על הגמ' האומרת שיש להחזיר אבידה לתינוק המושלך ומחצה יהודים ומחצה גויים: "ואפי' לשמואל דאמר אין הולכים בממון אחר הרוב, היינו במכר שור... אבל הכא מודי דאזלינן בתר רובא".

הגליון מהרש"א (שו"ע יו"ד שם) מוכיח מדברי התוס' שניתן לזכות באבידה, ולכן זו שאלה ממונית.

הרמב"ם (גו"א יא, ג- ד) כותב: "אבידת הגוי מותרת, שנאמר- לכל אבידת אחיך, והמחזירה ה"ז עובר עבירה... טעות הגוי כאבידתו ומותרת" וכו'.

מפשט דברי הרמב"ם נראה, שמותר לישראל לקחת את אבידת הגוי ולהשתמש בה. אולם על כך קשה, שלפי הרמב"ם, כל המיעוטים (כגון אבידה מדעת, אבידה שאין בה שו"פ וכו') הם רק מחובת ההשבה אך הבעלות קיימת, וא"כ מדוע אבידת גוי מותרת וישראל יכול להשתמש בה.

האבן האזל מבאר, שלקיחת אבידת הגוי אינה בכלל איסור גזל הגוי, משום שאיסור גזל הגוי שונה במהותו מאיסור גזילת ישראל. גזל ישראל נאסר משום "לא תגזול", והוא כולל את כל אופני לקיחת ושימוש בממון חבירו שלא ברשותו. אולם גזל הגוי נאסר משום "ואכלת את כל העמים" וכו', והוא אוסר רק לקיחה בדרך חטיפה. לכן אבידת הגוי וטעות הגוי, שאינן נעשות בחטיפה, מותרות[4].

ו. חובת השבה בדבר שאין בו סימן

יש לעיין האם קיימת חובת השבה באבידה שאין בה סימן.

נראה, ששאלה זו תלויה במחלוקת ראשונים. הגמ' (כה:) אומרת: "ואמר ר' אבא בר זבדא אמר רב- כל ספק הינוח, לכתחילה לא יטול ואם נטל לא יחזיר". **תוס'** (ד"ה ואם) דנים בביאור דין "ואם נטל לא יחזיר". בתחילת דבריהם הביאו פירוש- "דהיינו דוקא כשנטלה והוליכו לביתו, דיש לחוש שמא באו בעלים בתוך כך ולא מצאו מה שהניחו שם ושוב לא יחזירו לבקשה, לכך לא יחזיר למקום שנטל, אבל אם נטלו ולא זז משם וראה שלא באו בעלים בתוך כך- יחזיר".

תוס' אינם מקבלים פירוש זה, משום שמלשון הגמ' משמע שבכל אופן אסור לו להחזיר. לכן תוס' מפרשים באופן אחר: "וכיון שאם היה יודע שהיא אבידה היה מחייב בהשבתה... היכא דהגביה הוי מחויב בשמירתה מספק... עד שתבוא לידי בעלים".

מדבריהם עולה, שכעקרון קיימת חובת השבה גם בדבר שאין בו סימן, ולכן הוא מתחייב בשמירה של אבידה שהיא "ספק הינוח", ולכן אינו רשאי להשיבה למקומה.

---

[4] עפ"ז יש לעיין, האם הלוקח את אבידת הגוי זוכה בה, או שיש לו רק היתר שימוש בה, משום שאין כאן איסור גזל. המג"א (סי' תרלז סק"ג) דן, האם למ"ד גזל הגוי מותר מיקרי לכם, ומביא ראייה מהיראים שלא מיקרי לכם. ונראה, שדין אבידת גוי תלוי בדיונו של המג"א. ובפשטות נראה, שדיונו של המג"א תלוי בשאלה, האם עצם הגזילה אמור להקנות לגזלן את החפץ הגזול.

הר"ן (כה: ד"ה ואם נטל) מפרש כפירוש הראשון שכתבו התוס', שאינו יכול להחזיר את האבידה למקומה רק כאשר יתכן והבעלים עברו כאן ולא מצאו את אבידתם, אך כאשר חשש זה אינו קיים, יכול להשיב את האבידה למקומה.

הר"ן מוסיף: "נמצא כלל אבידה: כל דבר שהוא דבר נפילה ואין בו סימן- אם הוא דבר שיש לומר שהרגישו בו בעלים... הרי הוא שלו, ואי לא- לא יטול, כדמוכח בריש פרקין".

מדברי הר"ן עולה במפורש, שאין חובת השבה באבידה שאין בה סימן[5].

מהגמ' (כא:) עולה, שלפי אביי, שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, אסור לקחת אבידה שאין בה סימן שהבעלים לא התייאשו ממנה בפועל. מכך עולה, שודאי שבעלות המאבד לא פקעה גם כאשר אין באבידתו סימן.

כאמור, הגרנ"ט חקר האם תתכן בעלות בלא חובת השבה. לפ"ז נראה, שע"פ ההבנה שהבעלות נובעת מחובת ההשבה ולכן לא תתכן בעלות בלא חובת השבה. מוכרחים לומר שתהיה חובת השבה בדבר שאין סימן.

הטור (סי' רנט) כותב:

> "הרואה את האבידה חייב ליטפל בה להשיבה לבעליה... בד"א, שהוא במקום שחייב להשיב משם... ויהיה בה שו"פ וסימן בגופה או במקומה... אבל אם חסר אחד מאלו, אינו חייב בהשבתה".

מדבריו נראה, שאין חובת השבה בדבר שאין בו סימן. וע"פ האמור יש לעיין בזה, שהרי שיטת היא שמיעוט מחובת ההשבה היא גם הפקעת הבעלות, וא"כ איך יתכן שדבר שאין בו סימן תהיה בעלות בלא חובת השבה.

לכן נראה, שלשיטת הטור, כעקרון פרשיית השבת אבידה גם על דבר שאין בו סימן, אך בפועל אין חובה להגביה אבידה שאין בה סימן, משום שהגבהתה לא תועיל להשיבה לבעליה. כך נראה שסובר גם **רעק"א**, שכותב, שגם לפי תוס' אין חובה להשיב דבר שאין בו סימן, אך לאחר שהגביה נעשה שומר, ולכן אינו יכול להיפטר מחובת ההשבה. ונראה שהביאור בדבריו הוא כאמור, שכעקרון קיימת חובת השבה גם בדבר שאין בו סימן, אך אין חובה לקחת את האבידה משום שזה לא יועיל להשיבה לבעליה. [בביאור ההבדל בין קודם ההגבהה לאחר שהגביה, יתכן ויובן ע"פ דברי הגר"ח, שקודם שהגביה השבת אבידה היא רק בגדר מצוה, אך לאחר שהגביה השבת אבידה היא בגדר חיוב ממוני].

עפ"ז, יתכן שגם הר"ן סובר כך, אך לשיטתו אינו נעשה שומר אם אינו יכול להשיב את האבידה לבעליה, ולאן גם לאחר שהגביה יכול להשיב את האבידה למקומה.

ז. מחלוקת רש"י ותוס' בלימוד מ'שמלה'

המשנה (כז.) אומרת: "אף השמלה היתה בכלל כל אלו, ולמה יצאת, להקיש אליה לומר לך- מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעין, אף כל דבר שיש בו סימנין ויש לו תובעין חייב להכריז".

---

[5] וכך לומד מדבריו האמרי משה (סי' לז).

תוס' (ד"ה מה) מבארים, שהמשנה מלמדת את דין יאוש. לפ"ז פירוש המשנה הוא: 'מה שמלה מיוחדת שיש בה סימן ואין הבעלים מתייאשין אלא תובעין שיחזירוה להם בסימניו'. א"כ, משמלה נלמד רק דין יאוש.

רש"י כותב: "סתם - שמלה יש בה סימן, וכל שמלה יש לה בעלים תובעין אותה, שלא נעשית אלא בידי אדם ולא באת מן ההפקר".

מדבריו עולה, שהמשנה מלמדת שני עניינים שונים הנלמדים משמלה: א. צורך בסימנים. ב. שיהיו לו תובעין[6]. א"כ, מדברי רש"י עולה, שחובת השבה קיימת רק בדבר שיש בו סימן.

הגמ' (כז:) מקשה על ההבנה שסימנין לאו דאורייתא מהמשנה הכותבת- "מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנין" וכו', ומתרצת: "תנא תובעין אצטריכא ליה, סימנין כדי נסבא".

תוס' (כז. ד"ה מה) פירשו את הגמ' לשיטתם, שאין הכוונה שדין סימנין כלל אינו שייך למשנה, שהוא מלמד וגורם שאין יאוש, אך כוונת הגמ' שהמשנה לא היתה צריכה לכתוב את זה והיינו יודעים זאת ממילא. בספר **שם דרך** מבאר, שלפי רש"י פירוש הגמ' הוא, שהגמ' מקשה על מ"ד סימנין לאו דאורייתא, שא"כ אין משמעות לסימנין, ולכן לא יתכן שהתורה קבעה שתהיה חובת השבה רק בדבר שיש בו סימן. הגמ' מתרצת, שאכן לפי שיטה זו- "סימנין כדי נסבא", ולהלכה אין משמעות לסימנים.

א"כ, רש"י לומד שהמשנה מחדשת שתי הלכות:

א. חובת השבה קיימת רק כשיש סימנים.

ב. חובת השבה קיימת רק כשלא היה יאוש.

לכן רש"י סובר (לכל הפחות למ"ד סימנים דאורייתא), שאין חובת השבה בדבר שאין בו סימן. אולם תוס' סוברים, שהמשנה מחדשת דין אחד- דין יאוש, ולכן לשיטתם חובת השבה קיימת גם בדבר שאין בו סימן.

רש"י כותב בביאור הגמ' (כה:): "ואם נטל לא יחזיר- דהא ליכא דיהיב סימנא".

מדבריו עולה, שפירוש הגמ' הוא, שאסור למוצא להחזיר לדורש את האבידה, כיוון שלא הביא סימנים.

תוס' מקשים עליו: "דפשיטא דלא יחזירנו לשום אדם, שאינו יודע מי הבעלים כיון שאין בו סימן".

ה"שם דרך" מבאר, שרש"י הולך לשיטתו, שאין חובת השבה בדבר שאין בו סימן, ולכן היתה הו"א שיכול לתת את האבידה לדורשה גם בלי סימנים, משום שדין סימנים אמור דוקא כאשר קיימת חובת השבה.

הגמ' בב"ק (סג.) אומרת: "שלמה- למיעוטי דבר שאינו מסויים". רש"י מפרש: "שאין לבעלים סימן בו פטור מכפלי". תוס' מקשים על רש"י: "וקשה, מה לי יש בו סימן מה לי אין בו סימן". לכן הם מפרשים את הגמ' באופן אחר.

האבן ישראל (גניבה ב, ב) מביא מהמאירי, שרש"י מדבר לגבי טוען טענת גנב באבידה. עפ"ז מבאר, שמחלוקת רש"י ותוס' תלויה במחלוקתם העקרונית- האם חיוב השבה קיים גם באבידה שאין בה סימן. רש"י סובר שחובת השבה אינה קיימת בדבר שאין בו סימן, ולכן מפרש שדבר שאין בו סימן

---

[6] כך משמע גם מכך שלגבי הצורך בסימנים רש"י כותב: "**סתם** שמלה יש בה סימן", ואילו לגבי הצורך שיהיו לה תובעין רש"י כותב: "**וכל** שמלה יש לה בעלים תובעין אותה", ומשמע שאלו שני עניינים שונים.

התמעט מתשלומי כפל, שאין לו דין של אבידה. אולם תוס׳ סוברים, שגם בדבר שאין בו סימן קיימת חובת השבה, ולכן הקשו: ״מה לי יש בו סימן מה לי אין בו סימן״.

וע״פ האמור נראה, שרש״י, הסובר שאין חובת השבה בדבר שאין בו סימן, הולך לשיטתו, שתתכן בעלות גם בלא חובת השבה. אך לתוס׳, שלשיטתם הבעלות נובעת מחיוב ההשבה, בהכרח תהיה חובת השבה גם בדבר שאין בו סימן.

נראה, שלהבדל בין רש״י לתוס׳ בפרשנות המשנה (כז.) קיימת השלכה נוספת.

רש״י כותב: ״וכל שמלה יש לה בעלים תובעין אותה, שלא נעשית אלא בידי אדם, שלא באת מן ההפקר״.

תוס׳ בב״ק (סו. ד״ה מוצא) כותבים: ״אור״י, דנפקא לן דיאוש קונה באבידה מהא דאמר באלו מציאות מה שמלה... ולא כמו שפ״ה שם שיש לה תובעין שאינה של הפקר דשמלה דבר הנעשה בידי אדם הוא, דהא למה לי קרא להכי, פשיטא דשל הפקר פטור דלמי ישיב״.

בביאור דברי רש״י נראה, שאין כוונתו למעט הפקר (כפי שהבינו התוס׳), אלא כוונתו למעט אבידה שהתייאש ממנה, כפי שכותב רש״י עצמו בהמשך ביאור המשנה: ״אף כל דבר שיש לו תובעין- למעט מידי דידעינן ביה דמייאש״[7].

א״כ, רש״י מפרש, שהמשנה לומדת מכך ששמלה אינה באה מן ההפקר, שדבר שהבעלים התייאשו ממנו אין בו חובת השבה. ונראה, שמלימוד זה עולה שיאוש הוא כהפקר, ולכן ניתן ללמוד מכך שחובת השבה קיימת רק בדבר שאינו הפקר ש״למעוטי מידי דידעינן ביה דמייאש״. וכן היא שיטת רש״י, שהיאוש יוצר הפקר. [עי׳ רש״י כא. ד״ה מצא פירות: ״נתייאשו הבעלים מהן, כדאמר בגמ׳, והפקר הן״. וכ״כ בד״ה מעות מפוזרות: ״אייאושי מייאש והוו להו הפקר״. ועי׳ בעניין זה במחנה אפרים הל׳ זכייה מהפקר סי׳ ז].

אולם תוס׳ (ב״ק סו. ד״ה באיסורא) כותבים: ״כיון דבאיסורא אתא לידיה - מכאן משמע שיאוש אין כהפקר גמור, דא״כ אפי׳ בתר דאתא לידיה באיסורא יוכל לקנות מן ההפקר״.

וא״כ, קיים חילוק עקרוני בין יאוש להפקר. [ועי׳ קצוה״ח (סי׳ תו סק״ב) ונתיבות (סי׳ רסב סק״ג), שביאוש יש רק היתר זכייה אך הבעלות לא פקעה, ואילו בהפקר (לפי רבנן) הבעלות פוקעת]. ויתכן שמשום הבנה זו בגדרו של היאוש תוס׳ הקשו על פירש״י במשנה, שלפי הבנתם, שישנו חילוק בין יאוש להפקר, לא ניתן ללמוד מכך ששמלה לא באה מן ההפקר שאין חובת השבה בדבר שהתייאש ממנו. ולכן תוס׳ מפרשים, שדין יאוש נלמד מכך שחובת השבה קיימת רק בדבר הדומה לשמלה- שיש לו סימנים וממילא הבעלים אינו מתייאש ממנו.

ח. ביאור גישות רש״י ותוס׳ לצורך בסימנים עפ״י האמור לעיל

לבד מכל האמור לעיל, נדמה שלמחלוקת רש״י ותוס׳ בתפיסת הבעלות על האבידה ישנה השלכה נוספת לעניין הבנת מהותם ותפקידם של הסימנים במצוות השבת אבידה.

כפי שכבר נכתב לעיל, נחלקו רש״י ותוס׳ האם ישנה חובת השבה באבידה בלי סימן או לא. לפי רש״י אין חובת השבה באבידה בלי סימן, ואילו לפי התוס׳ ישנה חובת השבה באבידה בלי סימן. לפ״ז נראה,

[7] וכך למד הר״ן בשיטתו, שהמשנה לומדים את דין יאוש.

שהתוס׳ למדו שהסימנים אינם גורם משמעותי בחיוב מצוות השבת אבידה, וא״כ הרי שכל עניינם הוא רק ליצור דרך לקיום חובת ההשבה, ואילו לפי רש״י יתכן והסימנים הם שגורמים לחיוב השבת אבידה, וא״כ הרי שהם בעלי הגדרה עצמית.

אם נבין כמו ההבנה הזו בשיטת רש״י, שלסימנים ישנה הגדרה עצמית, יתכן מאד שלפי רש״י נגיע לכך שלסימנים ישנם הלכות, מה מוגדר כסימן ומה לא, בניגוד לתוס׳ שיסבור שכל דבר שבסופו של דבר מסייע להשבת החפץ הריהו נחשב כסימן.

עפ״י הבנתו של רש״י שלסימנים יש הלכות נראה שאת הלכות הסימנים ילמד רש״י משמלה, עפ״י דברי המשנה (כז.).

ט. ביאור הדברים בסוגיית מקום כסימן

הגמרא בדף כ״ב: מביאה את מחלוקתם של רבה ורבא אי סימן העשוי לידרס הוי סימן או לא. בתוך דבריו מביא רבה ראיה לדבריו מתוך ברייתא, ומבאר רבה דאי סימן העשוי לידרס לא הוי סימן לא ניתן להכריז על האבידה. על ראייתו משיב רבא: ״לעולם דלית בהו סימן, וקא אמרת מאי מכריז?! מכריז מקום!״.

בביאור שיטת רבא הסובר שניתן להכריז מקום, נחלקו רש״י ותוס׳ מהי בדיוק דרך ההכרזה במקרה כזה.

רש״י (ד״ה מכריז מקום) מבאר: ״ואינו מכריז שם האבידה, אלא שם המקום, מי שאבדה ממנו אבידה במקום פלוני יבוא ויאמר מה אבד, וזה בא ואומר אבדתי שם חפץ פלוני״.

מדברי רש״י עולה, שכאשר הסימן היחיד שקיים באבידה הוא המקום, מכריז המוצא מהו המקום שבו מצא את האבידה, והמאבד יכוון מהי האבידה.

התוס׳ במקום חולקים על רש״י, ומבארים: ״שאותו שאיבד יתן סימן מקום״, ומדבריהם עולה, שעל המוצא להגיד את שם החפץ, ועל המאבד את מקומו, וכפי שמצינו בכל דוכתא, שהמאבד צריך ליתן את הסימן ולא את גוף החפץ. א״כ יש לעיין בסברת רש״י, מדוע שינה כאן וכתב בשונה מכל המציאויות של השבת אבידה[8].

בכדי לבאר את דברי רש״י הנ״ל, נראה שיש לעיין בדברי רש״י עצמו בדיבור הקודם. את שאלת הגמ׳ ״מאי מכריז?״ מבאר רש״י: ״מאי מכריז שיוכל ליתן האובד סימן **בה**״. מדברים אלו של רש״י עולה, כי הוא למד, שהגמרא בשאלתה ״מאי מכריז״ מבררת איזה סימן יוכל המאבד ליתן בגופה של האבידה. על שאלה זו משיבה הגמ׳ ואומרת: ״מכריז מקום״, מפני שאף בעת הכרזת המקום יכול המאבד ליתן סימן בגוף החפץ, דלא גרע שם החפץ עצמו מכל סימן אחר המצוי בגופו של חפץ. א״כ הרי שהעולה מתוך הדברים הוא, שלפי רש״י ישנו דין מיוחד בהלכות סימנים המצריך שהסימנים יהיו בגוף החפץ, ואילו לפי תוס׳ אין צורך כזה[9].

---

[8] ובפרט לאור הדחקים הנוספים שהעיר התוס׳ על דבריו, עיי״ש.

[9] אמנם גם בשיטת רש״י עצמו יש לעיין, דהנה על אף דבריו המפורשים בדף כב:, בדף כה. רש״י כותב: ״תני ציבור פירות- דאין כאן מנין, מאי סימניה מקום, דכיון דצבורין הינוח הוה ויהיב סימנא **במקום פלוני הנחתים**״, ומדבריו עולה, שהמאבד אומר את המקום ולא את שם האבידה. ולפ״ז אין מכאן ראייה שלפי רש״י ישנו צורך להכריז את המקום דווקא.

כפי שנתבאר לעיל , את החילוק העקרוני בין רש"י לתוס' האם ישנן הלכות לסימנים או לא, יש לתלות בדרך לימודם משמלה, במשנה בדף כז. נדמה שיסוד ההבדל בין רש"י לתוס', נעוץ בגירסתם את לימוד המשנה משמלה.

אומרת המשנה: "אף השמלה היתה בכלל כל אלו, ולמה יצאת? להקיש אליה לומר לך: מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים, אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים".

מרש"י (ד"ה סתם) עולה, שהוא גרס כגירסה הנ"ל: "דבר שיש **בו** סימנים", וא"כ הרי שמכאן הוא למד כי ישנו צורך לסימנים בגוף הדבר. אולם התוס' (ד"ה מה שמלה) מביא את דברי המשנה בגירסה שונה מעט: "מה שמלה מיוחדת שיש **לה** סימנים", ומגירסתו הנ"ל עולה כפי שיטתו, כי אין צורך בסימנים בגוף החפץ, וכפי שנתבאר בארוכה עפ"י שיטתו העקרונית בהבנת הבעלות על אבידה.

י. ביאור סוגיות נוספות לאור היסוד הנ"ל בשיטת רש"י

עפ"י יסוד זה בדברי רש"י נראה שניתן לבאר מספר סוגיות בפרקנו.

הגמרא בפרקנו מביאה מספר הסתפקויות ומחלוקות ביחס לסוגי סימנים מסוימים האם הם מועילים כסימן או לא. לדוגמא, לומדת הגמרא (כז.) שאלמלא חידוש התורה באומרה: "וכן תעשה לחמורו", היינו חושבים שאין דין השבת חמור עפ"י סימני האוכף. והדברים מצריכים ביאור, מדוע לא יהיה דין השבה במקרה כזה והרי המציאות מוכיחה שבעל החמור ובעל האוכף חד הוא. אמנם לפי מה שנתבאר מיושבים הדברים היטב, שמחמת היות הסימן חיצוני לחמור עצמו סברה הגמ' שללא הפסוק לא תהיה חובת השבה. (עפי"ז ניתן לבאר גם את דיון הגמ' ביחס ל: מידה, משקל, מנין וכו').

יא. סיכום

מדברי הראשונים עולה מחלוקת, האם ישנה בעלות על אבידה שאין בה חובת השבה.

בשיטה הסוברת שהבעלות קיימת גם בלא חובת ההשבה, נוקט הרמב"ם. לעומת זאת, מדברי הטור נראה, שלא תתכן בעלות על אבידה כאשר אין עליה חובת השבה.

נראה, שמחלוקתם תלויה במחלוקת עקרונית בהגדרת הבעלות, האם תתכן בעלות בלא יכולת מעשית לשימוש בחפץ.

מחלוקת זו, האם תתכן בעלות באבידה בלא חובת השבה, נראית גם מדברי רש"י ותוס'. לפי רש"י- הבעלות קיימת גם בלא חובת ההשבה. אולם לפי תוס'- לא תתכן בעלות בלא חובת השבה.

ע"פ יסוד זה, התבארו מחלוקות נוספות בין רש"י לתוס' אליבא דשיטתם העקרונית:

א. במקור לדין יאוש: לפי רש"י- יש שני לימודים: מ'שמלה' ומזוטו של ים, ואילו לפי תוס' - יש רק מקור אחד - 'שמלה'.

ב. ביסוד ההיתר בזוטו של ים: לפי רש"י- מדין יאוש, ואילו לפי תוס'- מגזה"כ.

ג. חובת השבה בדבר שאין בו סימן: לפי רש"י- נראה שאין חובת השבה, ואילו לפי תוס'- קיימת חובת השבה.

בנוסף, התבאר שרש"י לומד מ'שמלה' שני דינים: א. צורך בסימן. ב. דין יאוש. אולם תוס' לומדים, שהמשנה לומדים רק את דין יאוש, והסימנים הם רק תנאי ליאוש.

עפ"ז התבאר יסוד מחלוקת רש"י ותוס' במהות היאוש: שלפי רש"י- יאוש הוא כהפקר, ואילו לפי תוס'- יאוש אינו כהפקר, ונראה שניתן ללומדו מאופן ביאורם במשנה.

ע"פ הבנה זו בשיטת רש"י, שיש משמעות עצמית לסימנים, הוצע להוסיף ולומר, שיתכן ולשיטתו ישנן הלכות המגבילות את הגדרות הסימנים.